

İslam Öncesi Türk Sanatının Sürdürülebilirliğinde Turizmin Rolü: Türk Cumhuriyetlerinden Örnekler

Ümit ŞENGEL^a

^a Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Sakarya/Türkiye. (umitsengel@gmail.com)

ÖZ

Makale Geçmişi

Gönderim Tarihi:

22.03.2021

Kabul Tarihi:

19.04.2021

Anahtar Kelimeler

Turizm

Müze

İslam Öncesi Türk Sanatı

Türk Cumhuriyetleri

Makale Kategorisi: Araştırma Makalesi

Turizm aktivitelerinin arz kaynaklarından olan tarihi ve kültürel boyutlar uzun bir kültürel mirasın yansımalarıdır. Her geçen gün kültürel mirası oluşturan yeni tarihi ve kültürel kaynaklar tespit edilmektedir. Turizm, kültürel mirasın birer aracı olan bu kaynakların sürdürülebilirliğinde önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle çalışmada İslam öncesi Türk sanatının sürdürülebilirliğinde turizmin rolünün tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışma ikincil kaynak taramasına dayanmaktadır. Değerlendirmeler Türk Cumhuriyetlerinde bulunan müzelerin incelenmesine göre yapılmaktadır. Çünkü müzeler kültürel miras değerlerinin korunmasında ve sürdürülebilirliğinde doğrudan etkilidir. Altı farklı Türk Cumhuriyetinden müzeler incelenmiştir. Bu müzelerde İslam öncesi Türk sanatından örnekler tarih ve epistemoloji disiplinleri dikkate alınarak incelenmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, Asya coğrafyasında bulunan Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye'deki müzelerde İslam öncesi dönemlere ait Türk sanatından örneklerin sergilendikleri gözlenmiştir. Bu eserlerin tarihlerine göre sınıflandırıldıkları ve epistemolojik olarak detaylandırıldıkları görülmektedir.

ABSTRACT

ArticleHistory

Received

22.03.2021

Accepted:

19.04.2021

Keywords

Tourism

Museum

Pre-Islamic Turkish Art

Turkish Republics

Article Type: Research Paper

The historical and cultural dimensions of the sources of supply of tourism activities are reflections of a long cultural heritage. Every day, new historical and cultural resources that make up the cultural heritage are identified. Tourism plays an important role in the sustainability of these resources, which are tools of cultural heritage. For this reason, the study aims to determine the role of tourism in the sustainability of pre-Islamic Turkish art. The study is based on secondary resource screening. Assessments are made according to the examination of museums located in the Turkish Republics. Because museums are directly influential in the preservation and sustainability of cultural heritage values. One each museum from six different Turkish republics was examined. In these museums, examples of pre-Islamic Turkish art were studied taking into account the disciplines of history and epistemology. According to the results of the study, it was observed that samples of Turkish art belonging to pre-Islamic periods were exhibited in museums in the Turkish Republics located in the Asian geography and Turkey. These works are classified according to their history and are epistemologically detailed.

***SorumluYazar/ Corresponding Author:** Ümit ŞENGEL

E-Posta: umitsengel@gmail.com

ÖnerilenAtıf/ SuggestedCitation: Şengel, Ü. (2021). İslam Öncesi Türk Sanatının Sürdürülebilirliğinde Turizmin Rolü: Türk Cumhuriyetlerinden Örnekler. *Journal of Recreation and Tourism Research*, 8 (2), 173-184.

1. Giriş

Turizm endüstrisi her geçen gün önemini artırmaktadır. Özellikle 2020 yılı öncesine kadar seyahat sektöründe uluslararası varışlarda ciddi artışlar yaşanmıştır. 2019 yılında bir önceki yıla göre %3,8'lik düşüşle 1,461 olarak gerçekleşmiş olan sayı 1,5 milyar kişi seviyelerine ulaşmıştır (TUROB, 2020; UNWTO, 2020). Uluslararası varışlardaki artışla birlikte turizm endüstrisinin ekonomik potansiyeli de giderek artmaktadır. 2020 yılında yaşanan pandemi beklenmedik bir kriz olarak, bütün dünyayı pek çok endüstri veya iş kolunu olumsuz etkilemiştir. Turizmin sosyal ilişkilere dayanan yapısı ile pandeminin sosyal mesafeyi kısıtlayan yapısı bu iki olgu arasındaki negatif etkileşimin en önemli göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilir. Bu olumsuz tabloya rağmen geçici olması arzu edilen pandemi sonrası dönemde uluslararası seyahatlerin pandemi öncesi dönemdeki seviyelerine gelerek eski gücüne kavuşacağı tahmin edilmektedir. Seyahat hareketlerinin giderek artması, değişen turist ihtiyaçları ve bu ihtiyaçlar karşısında bulunan veya geliştirilen arz kaynaklarının da önemli bir payı vardır (Gordin ve Matetskaya, 2012).

Destinasyonlar turizm pazarından aldıkları payı artırmak adına, destinasyonun çekiciliğini artıracak plan ve politikaları uygulamaya yönelik stratejiler geliştirmektedir. Doğa, tarih, kültür, mutfak, eğlence gibi çekiciliklerden oluşan faktörlerin geliştirilerek turistik ürünün bir parçası haline getirilmesi önem taşımaktadır. Böyle uygulamaların özellikle tarihi ve kültürel değerleri ticarileştirdiğine yönelik eleştiriler yapılmaktadır. Buna karşın, bu kaynakların turizm aracılığıyla ekonomik ve sosyal gelişmişliğe katkı sağladığını ifade edenlerin de olduğunu söylemek gerekmektedir. Bu kaynakların (tarihi ve kültürel) yaşatılması ve sürdürülebilirliğine katkı sağladığı için turizm faaliyetlerinin desteklenmesi gerektiğini savunanlarda bulunmaktadır.

Tarihi ve kültürel kaynakların en önemli örneklerinden olan sanata ait örnekler destinasyonların turistik amaçla önemseyip benimsedikleri en önemli kaynakların başında gelmektedir. Sadece günümüze kalmış sanatsal yönü ön planda olan somut kalıntılar değil, aynı zamanda eski dönemin sanatını oluşturan anlayış ve felsefenin de turizme kaynaklık ettikleri söylenebilir (Özgürel, vd., 2016).

Bu çalışmada İslam öncesi Türk Sanatının sürdürülebilirliğinde turizmin rolünün tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda Türk Cumhuriyetlerinden örneklerle hem konunun kurgusal bütünlüğü hem de somut dayanaklarının oluşturulması hedeflenmektedir. Tarihi ve kültürel değerleri önemli birer kaynak olarak kullanan turizm endüstrisi bu kaynakların korunarak geleceğe taşınması için önemli sorumluluk yüklenmiştir. Turistik destinasyonlar tarihi ve kültürel değerleri

buldukları yerlerde koruma altına almakta veya bunları müzelerde sergilemektedir. Bu nedenle sanatın sürdürülebildiğinde turizmin rolünü İslam öncesi Türk sanatı örneğiyle test eden çalışmanın literatüre önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Sanat-Turizm Etkileşimi

Sanat, sahip olduğu anlamlarıyla turizme aracılık edebilecek bir kaynak olduğunu ortaya koymaktadır. TDK (2020)'ye göre sanat “*Bir duygu, tasarı, güzellik vb.nin anlatımında kullanılan yöntemlerin tamamı veya bu anlatım sonucunda ortaya çıkan üstün yaratıcılık*”, “*Belli bir uygarlığın veya topluluğun anlayış ve zevk ölçülerine uygun olarak yaratılmış anlatım*”, “*Bir şey yapmada gösterilen ustalık*”, “*Bir meslekte uyulması gereken kuralların tümü*” ve “*zanaat*” olmak üzere toplam beş farklı anlamda kullanılmaktadır. Bu beş manada güzellik, tasarı, yöntem, sevk, anlatı, ustalık, kural ve zanaat gibi kavramlar öne çıkmaktadır. Bu kavramların her biri turizm faaliyetlerindeki deneyimlere kaynaklık eden estetik vurguları içermektedir.

Turizm ile sanat arasındaki etkileşimin geçmişi eski olmakla birlikte, son yıllarda daha fazla arttığı bilinmektedir. Sanatın turizm endüstrisindeki deneyimler için önemli bir kaynak teşkil etmesi iki kavram arasındaki etkileşimi daha da arttırmaktadır. Richards ve Wilson (2006) Turistlerin sanat alanında kaşif ve öncü olmaya çalıştıklarını ve kültür-sanat ürünlerini oluşturmada kullanılan orijinal teknikleri öğrenmeye meraklı olduklarını ifade etmektedir. Özellikle sanattaki otantik değerler turistlerin ilgisini çekmektedir.

Kültür turizmi ile sanat bağlamında ortaya çıkan etkileşim kültür turizmi faaliyetleriyle kendini belirgin bir şekilde hissettirmektedir. Özgün kültürel değere sahip sanat öğeleri turistlerin ilgisini çekmekte ve bu sayede kültür turizminin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bu gelişmeler ve kültür turizmine dair giderek artan özgünlük talebi kültürel mirasın korunmasına yönelik yaklaşımları değiştirerek, kültür turizminin yaratıcı turizmin geliştirilmesi için kullanılacak şekilde bir kimlik değişimine uğramasına kaynaklık ettiği söylenebilir. Dolayısıyla son on yılda kültür turizmindeki trend kültürel mirasın yapay temsiline karşı sanat ve zanaat üretiminde teknoloji ve becerinin özgün bir şekilde yeniden canlandırılmasına doğru bir eğilim taşımaktadır (Ohridska-Olson ve Ivanov, 2010). Burada ifade edilen sanat veya zanaat türleri daha çok dans, tiyatro, müzik ve sinema gibi alanlardır (Gordin ve Matetskaya, 2012).

Tarihten kaynağını alan ve günümüzde turizme kaynaklık eden kalıntılar mevcuttur. Geçmişin izlerini taşıyan bu sanat eserleri de korunması gereken kültürel mirasın en önemli unsurlarıdır. Bu eserlerin önemli bir kısmı uluslararası düzeyde koruma altına alınmaktadır. Sanat eserleri birer kültürel varlık olarak bir grubun veya topluluğun eski, önemli ve korunmaya değer varlıklardır.

Bunlar, somut veya soyut olabilen kültürel miras unsurlarının en önemli somut örneklerini oluşturmaktadır. Dolayısıyla, sanat varlıkları, insanlığın kimliksel ve kültürel sürekliliğinin sağlanmasında önemli işlevlere sahiptir (Zeppel ve Hall, 1991; Snaith ve Haley, 1999; Kalay vd., 2018).

Giderek artan ve kitlesel bir hale gelen modern turizm hareketlerinin en önemli kaynaklarından biri de el sanatlarıdır. Özellikle küçük destinasyonlarda turizmin gelişmesi, ilgili destinasyonlara özgü kaynaklardan oluşan el sanatlarının turizme hizmet verecek şekilde gelişimine kaynaklık etmektedir. Bu kapsamda Yüksek ve arkadaşları (2008) kültür, sanat ve turizm ile ilgili festivallerin önemine değinerek Karadeniz ve Kafkas bölgelerinde ağacın hammadde olarak kullanılan el sanatlarının ön plana çıktığını vurgulamaktadır. Bu tür gelişmelerin küçük bölgeler için önemli bir ekonomik motivasyon olduğu da belirtilmektedir. El sanatlarının turizm açısından önemi sadece bölgesel olması veya bölgeye özgü malzemelerin kullanılmasına bağlı değildir. Bu anlamda el sanatlarının sahip olduğu tarihi geçmiş, orijinal olması ve nesiller boyunca kuşaklar arası bir yolculuğa sahip olması ve eğitim ile insanlara kazandırılabilmesi gibi bazı temel özelliklere sahip olmasına öncülük etmektedir (Ölmez ve Etikan, 2008). El sanatları sonucunda daha çok turistik amaçlı hediyelik eşya üretimi de yapılmaktadır (Zengin ve Şengel, 2014). Eşyaların üretimi otantikliği gerektirse de son yıllarda ticari kaygılarla makineli üretimleri de yapılmaktadır (Etikan ve Çukur, 2011)

Kültür turizmi bağlamında ele alınabilecek olan sanatsal yönü yüksek objeler ve etkinlikler farklı nitelikteki kültürlerin birbirlerini tanıyarak, hoşgörü, saygı ve anlayış gibi davranış biçimlerinin geliştirilmelerine katkıda bulunmaktadır. Sanatın sahip olduğu evrensel misyon kültürlerin birbirlerine yakınlaşmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Kültürel ve sanatsal etkinliklere katılan insanların arasında bir diyalog ortamı oluşmaktadır (Çavuşdere, 2010). Turizmin sosyal ve kültürel bir faaliyet alanı olarak varlığı ve sanatla olan etkileşimi toplumsal veya ferdi gelişmişliklere katkıda bulunarak, turizmin ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel etkilerinin daha belirgin hale gelmesine katkıda bulunmaktadır. Turizm hareketleri sanat gibi kültürel rolleri ön planda bulunan, unutulmaya yüz tutmuş ve korunması gereken değerlerin gün yüzüne çıkarılması ve bunların sürdürülebilir bir kimlik kazanmalarına aracılık etmektedir (Özgürel, vd., 2016). Bu bilgilerden hareketle Turizm faaliyetlerinin İslam öncesi Türk Sanatının gün yüzüne çıkarılması ve sürdürülebilir kılınmasında da belirleyici bir role sahip olabileceği düşünülmektedir.

3. İslam Öncesi Türk Sanatının Genel Görünümü

İslam öncesi Türk sanatının özelliklerini yansıtan önemli unsurluların başında coğrafya gelmektedir. Öncelikle bu tanımlamayı zorlaştıran en önemli husus İslam dininin geldiği tarihtir.

Çünkü MS 7. yüzyılın ikinci yarısında gelen İslamiyet'in Türkler arasındaki yayılışı daha eski dönemlere dayanmaktadır. İslam öncesi Türklerin yaşadığı coğrafyalar çok geniş bir yayılım alanı göstermektedir. Oysaki bu kapsamda genellikle Orta Asya coğrafyası incelenmektedir. Ancak bu coğrafyanın da sınırlarını belirlemek zor olarak kabul edilmektedir. Ancak "Orta Asya" genellikle günümüzde Türk cumhuriyetlerinin yaşadığı bölgeyi anlatmak için kullanılmaktadır (Kök, 2009). Bu bilgiler ışığında Türk sanatının genel görünümünün önemli bir kısmı Orta Asya coğrafyası göz önünde bulundurularak değerlendirilmektedir. Bu coğrafyadaki devletlerin yanında Azerbaycan ve Türkiye ülkeleri de incelenmiştir.

Kültürel dönemler sonucu gelişen sosyal ve ekonomik gelişmeler toplumların sanatında önemli etkilere neden olmuştur. Türk sanatının Asya coğrafyasındaki doğuşunun kabaca neolitik dönemde başladığı söylenebilir. Bu dönem itibariyle avcı ve toplayıcılıktan yerleşik hayata ve dolayısıyla üretime geçilmiştir. Bunun da etkisiyle MÖ 4000 ile 2000 yılları itibariyle Asya Türkleri bozkır kültürünün egemen olduğu göçebe nitelikli bir toplum yapısına sahip olarak ortaya çıkmıştır. Bu dönemdeki Türk sanatında bu gelişmelerin etkilerine rastlamak mümkündür. MÖ 2000 ile 1500 yılları arasında ise, Türklerde yer-gök ve suya dair inanç ve kozmoloji oluşmaya başlamıştır. Buradaki dinsel hayata dair gelişmeler dikilitaş ve kurgan gibi yapılarda ve halı dokuma sanatlarında bu gelişmelerin etkin olmasını beraberinde getirmiştir. Maden devirleriyle birlikte Türklerin sanatında başta demir, bakır, kalay ve altın olmak üzere çeşitli madenlerin kullanıldığına rastlanılmaktadır (Çoruhlu, 1998; Demirbulak, 2012).

Orta Asya'daki Türk sanatının gelişmesine kaynaklık eden belli başlı faktörler mevcuttur. Burada ele alınacak ilk faktör bölgeye has bitki örtüsünü oluşturan bozkırdır. Eski dönem göçebe toplum formunun en belirgin örneklerinden olan Türkler eşyaların üzerine kolay işlenebilen motiflerle eşyaları süslemişlerdir. Bu kapsamda motif işlenen eşyalara halı, keçe, deri ve altın gibi örnekler verilebilir. İslam öncesi Türk sanatındaki bu karakteristik özelliğin hayvan figürleri bağlamında ağırlık kazandığı söylenebilir. Hayvan figürleri eserlere hareketli bir biçim olarak işlenmiştir. Bu sanat Hun Türklerinin öncülük ettiği ve "hayvan üslubu" olarak bilinen eğilimle farklı bir kimlik kazanmaktadır. Genellikle at, koyun keçi, kartal, kaplan, kurt, aslan ve boğa gibi hayvanların figürleri kullanılmaktadır (Çelik, 2007). Bu hayvanların iki kategoride yoğunlaştığı görülmektedir. İlk kategori göçebe bir toplumun geçim kaynağı olan ve evcilleştirilmiş olan koyun, keçi ve at gibi hayvanlardan oluşmaktadır. Bu figürler sosyo-ekonomik yapıya dair ipuçları sunması bakımından önemlidir. Diğer bir kategori ise yırtıcı kara ve hava hayvanlarıdır. Medeniyetlerin önemli bir kısmında devlet büyükleri gücü temsil etmeleri bakımından sanatlarında yırtıcı veya vahşi hayvanları kullanmamışlardır. Bu nedenle Türk sanatında yırtıcı ve vahşi hayvanların temsil

edilmesi Türklerin güçlü olma olgusuna yönelik bakış açılarını sunması bakımından önem taşımaktadır.

Türkler, Gök Tanrı dininin geleneklerinin oluşturması sebebiyle İslam öncesi dönemde Budizm, Maniheizm ve Şamanizm gibi inançları benimsemişlerdir. Bu inançların her biri Türk toplumlarının sosyal ve kültürel yaşamlarını etkilemesi bakımından İslam öncesi Türk sanatının belirleyici bir unsuru haline gelmiştir (Tanyu, 1981; Tümer, 1992; Sarıkcıoğlu, 2008). Bu inanışlara ait oluşan mitler kozmoloji geleneği sanatta da kendini göstermektedir. Proto-Hunlar başta olmak üzere Türk devletlerindeki sanatın gelişimi bir dönem inanışları merkeze alan bir görüntü sergilemiştir. İnançsal mitler Türk sanatında hayvan figürlerinin ve inanç gelenekleri içerisindeki eşyaların ağırlık kazanmasına neden olmuştur (Diyarbakirli, 1969). Bu kapsamda, doğanın vahşiliğini temsilen, doğadaki hayvanların mücadelesine ilişkin çok sayıda işleme ve eser mevcuttur. Tür bakımından bakıldığında ise anıtlar, kitabeler, yaşam ağacı, kurganlar İslam öncesi Türk sanatının karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır (Dalkıran, 2008).

4. Türk Cumhuriyetleri Müzelerinde İslam Öncesi Türk Sanatı

Eski sanatsal değerlerin koruma altına alınmasını sağlayan pek çok dinamikten söz edilebilir. Bu dinamiklerden en önemlilerinden biri de turizmdir. Özellikle tarih ve kültür temalı turizm faaliyetlerinin gelişmesiyle birlikte, tarih ve kültürel nitelikli sanatsal eserlerin korunmasına yönelik eğilim daha da artmıştır. Çünkü turistik destinasyonlar ekonomik ve sosyal gelişmelerinin sağlanmasına doğrudan etki eden turizm faaliyetlerinin gelişmesini özendirerek faaliyetlerde bulunmaktadır. Bu kapsamda sanatsal nitelikteki tarihi ve kültürel kaynaklar müzelerde sergilenerek turizm faaliyetlerinin birer aracı olarak kullanılmaktadır. Müzeler sahip olduğu bu misyon gerek turizmin gelişimi gerekse de tarihi ve kültürel nitelikli sanatsal değerlerin sürdürülmesinde önemli bir işleve sahiptir. Bu bilgiler ışığında İslam öncesi Türk sanatının sürdürülebilirliğinde turizmin rolünün tespit edilmesi için Türk Cumhuriyetlerinden müzeler incelenmiş ve Türk sanatına ilişkin tespit edilen unsurlar raporlanmıştır.

Kazakistan Devlet Merkez Müzesi¹

Bu müze daha çok 19. ve 20. Yüzyıl eserlerine yoğunlaşsa da, İslam öncesi Türk eserlerinin de sergilendiği görülmektedir. Bu müzede yapılan sergi faaliyetleri ile Türk kültürü ve sanatına dair ürünlerin sergilendiği söylenebilir. Taldysu-1, Kurkureuk mezarları, Almatı bölgesindeki Tunç Çağı (MÖ 10. - 9. yüzyıllar) ve Erken Demir Çağı (MÖ 4. MÖ - 4. yüzyıl) ile ilgili yerleşim yerlerindeki anıtları, Akterek ve Sulu Koyan mezarları, Kultobe'de, Kylyshzharand Kultobe'de Arys kültürü ile ilgili kazılar (MÖ 4. yüzyıl - MS 4. yüzyıl), Saka kültürü (MS 4.-1. MS), Sarmat kültürü (MÖ 1. – 3. yüzyıl), Sünnu (Hun) kültürü (MÖ 1. – 3. yüzyıl) ile ilgili arkeolojik kazılar sonu elde edilen sanat eserlerin burada sergilendiği ve turizme açıldığı söylenebilir.

Taş aletler (Paleolitik Dönem-MÖ 10.000)

Kemikten yapılmış alet (Bronz Dönem)

Berel cenazesi kafatası (Erken Demir Çağı)

Demir ve işlemeli eşyalar (MÖ 8. yüzyıl)

Fotoğraf 1. Kazakistan Devlet Merkez Müzesinden Örnekler

Kazakistan Devlet Merkez Müzesi'nden İslam öncesi Türk sanatı veya dönemin kalıntılarına ilişkin çok sayıda örneğe rastlamak mümkün. Bu örnekler dönemlere ve konularına göre kategorilere ayrılarak sergilenmektedir. Bu sayede ziyaretçilerin keyifli ve sistematik bir ziyaret geçirmelerine olanak sağlanmaktadır. Türk sanatına ait MÖ'ye ait eserlerin ve kalıntıların kazılar

¹Bilgilerin tamamı Kazakistan Devlet Merkez müzesinin internet adresinden (<http://csmrk.kz/index.php/en/>) elde edilmiştir.

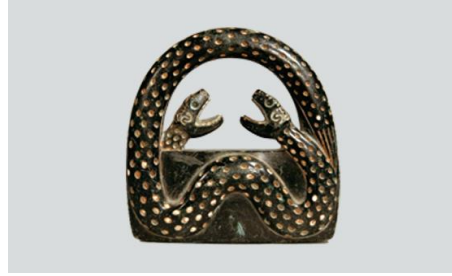
sonucu elde edildiğine dair bilgilerde müzede yer almaktadır. Fotoğraf 1'deki bulunan kafatası Berel cenazesine ait Kurgan'ın kazı çalışmaları sonucunda elde edilmiştir.

Özbekistan Tarih Devlet Müzesi²

Özbekistan Devlet Tarihi Müzesi, 1876 yılında kurulan Orta Asya'daki en büyük eğitim ve tarih kurumlarından biridir. Çok disiplinli bir araştırma merkezi olarak müze, bir araştırma enstitüsü, maddi ve manevi kültür anıtlarının en büyük toplanma alanı ve tarihsel bilgiyi popülerleştirme gibi görevleri yerine getirmektedir. Müze, 1943'te kurulan Özbekistan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi'nin bir parçasıdır. Müze her yıl on binlerce kişi tarafından ziyaret edilmektedir. Ziyaretçiler için turlar yapılmakta, dersler verilmekte, etkinlikler düzenlenmektedir. Müze binası, Özbek mimarisinin geleneksel ve ilerici ilkelerinin, geometrik şekillerin zengin süslemeyle ilişkisinin yansıdığı 20. yüzyılın ikinci yarısında Taşkent'in en iyi mimari eserlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Cephenin güneşten koruyucu metal ızgaraları beyaz-pembe mermer ile kaplanmıştır. Giriş kapıları doğal ahşaptan yapılmış ve geleneksel oymalar ile dekore edilmiştir.

Boynuzlu keçi figürleri (MÖ 3.000)

Taştan yapılan yılan heykel (MÖ 2.000)

Bronz dökün ayna (MÖ 17.-16. yüzyıl)

Altın yüzey işlemeli kaplar (MÖ 11.-10. yüzyıl)

Fotoğraf 2. Özbekistan Tarih Devlet Müzesinden Örnekler

²Bilgilerin tamamı Özbekistan Tarih Devlet müzesinin internet adresinden (<http://www.history-museum.uz/>) elde edilmiştir.

Müzedeki Özbek kültürü ve tarihine ait pek çok kültürel ve sanatsal değer sergilenmektedir. Bu eserlerin içerisinde Türklerin İslamiyet'i benimsemeden önceki dönemlere ait eserlerin varlığına da rastlanılmaktadır. Özellikle müzede sergilenen sanatsal kalıntıların Özbek kültürünün önemli ve dönemin toplumsal yaşamının birer yansıması olarak öne çıktığı söylenebilir. Örneğin Fotoğraf 2'de verilen ve taşa büyük bir ustalıkla işlenen boynuzlu keçi figürleri dönem insanının geçim kaynakları ve yaşam biçimlerinin bir yansıması şeklinde yorumlanabilir.

Bu iki müze dışında, Azerbaycan Ulusal tarih müzesi, Azerbaycan Arkeoloji ve Etnografya Müzesi, Türkmenistan Aşkabat Milli Tarih Müzesi ve Kırgızistan Devlet Tarihi Müzesi ve Ulusal ve Arkeoloji müzesi gibi müzeler incelenmiştir. Bu müzelerde ilgili dönemlere ait Türk kültüründen örnekler bulmak mümkündür. Sergilenen bu sanatsal eserler turistik amaçlı olarak ziyarete açık olarak hizmet vermektedir. Bütün bunlar tarihten beslenen sanatsal değerlerin sürdürülebilirliğinde turizmin etkin bir rol almasının göstergelerindedir. Ancak bazı müzelere (Türkmenistan başta olmak üzere) web sitesi üzerinden bilgi sağlayacak şekilde erişim sağlanamamıştır. Bazı müzelerde ise web siteleri mevcut olmasına rağmen, bu platformlarda dönemsel değerlerin kategorize edilmiş görsel ve yazılı bilgilerine ulaşmak mümkün olmamıştır.

5. Sonuç ve Tartışma

Kültürel yaşamı yansıtan pek çok unsur turizm faaliyetlerinin önemli kaynakları arasında yer almaktadır. Özellikle tarihi kökeni olan ve eskiyi yansıtan değerlerin turizmi besleyen birer motivasyon aracı olduğu söylenebilir. Tarih eskiye gittikçe bu kültürel değerlerin daha anlamlı hale geldiği söylenebilir. Çünkü tarih ne kadar eskirse o döneme ait kültürel değerlerin tespiti de o derece zorlaşmaktadır. Tarih kültür ve turizm arasındaki bu ilişki ağı pek çok çalışmada (Towner ve Wall, 1991; Kysela ve Štorková, 2015; Songur, 2017; Güngör, 2018) üzerinde durulan önemli bir çalışma alanı olmuştur. Yazılı dönemin öncesine ait bilgileri merak eden insanların arkeolojik kazılarda elde edilen kalıntılara ihtiyacı vardır. Dolayısıyla elde edilen arkeolojik kalıntıların muhafaza edilmesi ve gelecek nesillere ulaştırılması son derece önemlidir.

Sanat ve mimari en önemli tarihi ve kültürel turizm kaynakları arasındadır. Bu kaynaklar çağlar boyunca insan mücadelesinin bir sonucu olarak gelişerek günümüze kadar gelmiştir. Özellikle resim, heykel vb. tarihi kaynakları turizm faaliyetlerinde önemli bir yere sahiptir. Nerdeyse tarihi çağlar öncesi ve sonrası dönemlerin tamamı için bu kaynaklar turizm faaliyetlerinin en önemli kaynakları olarak kullanılmaktadır. Özellikle yazı öncesi dönemlerle ilgili olarak duvar resimlerinin en önemli bilgi kaynakları arasında yer aldığı söylenebilir. Zeppel ve Hall (1991) bu

çalışmada tespit edilen tarih, sanat mimari ve turizm arasındaki etkileşime benzer değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Turizm faaliyetleri tarihi öneme sahip sanatsal değerlerin sürdürülebilirliğinde kritik bir öneme sahiptir. Özellikle bu sanatsal öğelerin müzelerde sergilenerek turizm kazandırılması, destinasyonların önem verdiği politikalarından biridir. Bu politika ve çabalar sayesinde destinasyonlar maddi kazanımlar elde ederken, tarihi ve kültürel değerler de gelecek nesillere aktarılmaktadır. Arslan (2014) yaptığı çalışmada sanat ve turizme arasındaki ilişkide müzelerin sahip olduğu rolü bu çalışmadaki benzer değerlendirmelerle ifade etmektedir. Çünkü zengin sanatsal ve tarihi değerleri barındıran destinasyonlar daha fazla talep çekmektedir (Gordin ve Matetskaya, 2012). Ayrıca bir ulusa ait sanatsal nitelikli tarihi değerlerin birer milli politika aracı olarak koruma altına alındıkları ve müzelerde sergilendikleri bilinmektedir. Bu bilgilerden hareketle gerek bir milli politika aracı gerekse turizm faaliyetlerinde talep çekmek amacıyla İslam öncesi Türk sanatına dair eserler Türk cumhuriyetlerinin müzelerinde sergilenmektedir. Çoruhlu (2019) İslam öncesi Türk sanatına ilişkin en önemli üsluplardan olan hayvan üslubuna ilişkin örneklerin Türk Cumhuriyetlerinde bulunan müzelerde sergilendiğini belirtmektedir.

Çalışmada, İslam öncesi Türk sanatına dair örnekleri bulunduran müzelerin kurumsal web sitelerinin çok işlevsel olmadığı görülmüştür. Bu durum bu çalışmanın en önemli kısıtını oluşturmaktadır. Çünkü COVID-19 pandemisi nedeniyle çalışma ilgili müzelerin kurumsal web siteleri aracılığıyla veri toplanacak şekilde tasarlanmıştır. Bu konu gelecek çalışmalar için de çalışmaya değer bir konu olarak öne çıkmaktadır. Bu anlamda müzelerin gezilerek verilerin toplandığı yeni çalışmalar tasarlanabilir. Ayrıca, turizmin mimari ve sanat gibi tarihi ve kültürel kaynakların sürdürülebilirliğine olan etkilerine yönelik algı, tutum ve görüş ölçen ampirik çalışmalar gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

- Arslan, A. (2014). İstanbul arkeoloji müzeleri'nin turizmdeki yeri üzerine bir değerlendirme. *Journal of International Social Research*, 7(29), 23-29
- Çavuşdere, S. (2010). Türkiye'deki Kültür Enstitülerinin Kültürlerarası Diyalogun Gelişmesi Bakımından Önemi: İtalyan Kültür Enstitüleri Örneği. *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi*. Ankara
- Çelik, S. (2007). İslam öncesi Türk sanatında bazı hayvansal ve bitkisel kültür öğeleri. *Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Çoruhlu, Y. (1998). *Türk Sanatının ABC'si*. İstanbul: Kabcacı Kitabevi

- Çoruhlu, Y. (2019). Türk sanatı'nın Ermeni sanatı'na etkileri. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 122(241), 313-350.
- Dalkıran, A. (2008). İslamiyet Öncesi Türk Sanatı'nda Şamanizm'in Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 371-390
- Demirbulak, A. (2012). Erken devir Türk sanatının kaynakları. *The Journal of Marmara Social Research*, 3, 1-11
- Diyarbakirli, N. (1969). *Türk Sanatının Kaynaklarına Doğru: Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*. İstanbul: M.E Basımevi.
- Etikan, S., & Çukur, T. (2011). Kırsal turizm faaliyetlerinin Çomakdağ-Kızılağaç Köyü el sanatları üzerine etkisi. *Art-e Sanat Dergisi*, 4(8), 1-15.
- Gordin, V. & Matetskaya, M. (2012). Creative tourism in Saint Petersburg: the state of the art. *Journal of Tourism Consumption and Practice*, 4(2), p.55-77
- Gordin, V. & Matetskaya, M. (2012). Creative tourism in Saint Petersburg: the state of the art. *Journal of Tourism Consumption and Practice*, 4(2), 55-77
- Güngör, Y. (2018). Tarih Kültür Turizmi ve Kartepe. *Uluslararası Turizm,Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi (IJTEBS)*. 2(2), 395-401.
- Kalay, H. A., Şahin, S., & Meriç, S. (2018). Mimari Mirasın Turizme Açılmasının Mimari Mirasın Korunmasına Etkisi: Sanat Tarihi ve Turizm Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)*, 8(1), 65-78.
- Kök, E. (2009). İslam Öncesi Türk Sanatı Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (14), 33-50.
- Kysela, J., & Štorková, P. (2015). Using augmented reality as a medium for teaching history and tourism. *Procedia-Social and behavioral sciences*, 174, 926-931.
- Ohridska-Olson, R. V., & Ivanov, S. H. (2010, September). Creative tourism business model and its application in Bulgaria. *In Proceedings of the Black Sea Tourism Forum'Cultural Tourism–The Future of Bulgaria*.
- Ölmez, F. N., & Etikan, S. (2008). Kavramsal açıdan el sanatları sorunsalı. *Ulusal El Sanatları Sempozyumu*, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları-1, 369-383.

- Özgürel, G., Alkan, Ö., & Karaman, M. (2016). Sanat Köylerinin Kırsal Turizm Açısından Önemi: Dibeiklihan Kültür ve Sanat Köyü Örneği. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 6(2), 89-94.
- Richards, G. and Wilson, J. (2007). *Tourism, Creativity and Development* (Vol: 10). New York: Routledge Publishing
- Sarıkcıoğlu, E. (2008). *Başlangıçtan günümüze: Dinler tarihi*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Snaith, T., & Haley, A. (1999). Residents' opinions of tourism development in the historic city of York, England. *Tourism management*, 20(5), 595-603.
- Songur, F. (2017). Şehir tarihi ve turizm: Bursa örneği. *U.U. International Journal of Social Inquiry*, 10(1), 99-124
- Tanyu, H. (1981). *Şamanizm*. Türk Ansiklopedisi, C.XXX, Ankara
- TDK (Türk Dil Kurumu). (2020). Sanat. <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 01.12.2020.
- Towner, J., & Wall, G. (1991). History and tourism. *Annals of Tourism Research*, 18(1), 71-84.
- TUROB. (2020). Uluslararası turist gelişleri, 2019 yılında 1,5 milyar oldu. <http://www.turob.com/tr/istatistikler/unwto---uluslararasi-turist-gelisleri-2019-yilinda-15-milyar-oldu>, Erişim Tarihi: 02.12.2020
- Tümer, G. (1992). *Budizm*. TDV İslam Ansiklopedisi, C.VI, İstanbul
- UNWTO. (2020). International tourism continues to outpace the global economy. International Tourism Highlights 2019 Edition <https://www.e-unwto.org/doi/epdf/10.18111/9789284421152>, Erişim Tarihi: 02.12.2020
- Yüksek, T., Cengiz, T., & Yüksek, F. (2008). Doğal Alanlarda Festival Etkinliklerinin Koruma-Kullanma Açısından Değerlendirilmesi: Kafkasör Kültür, Sanat ve Turizm Festivali Örneği. *Ekoloji Dergisi*, 17(67), 37-45
- Zengin, B. & Şengel, Ü. (2014). İstanbul Kapalı Çarşı Esnafının Turizm Algısı Üzerine Bir Araştırma. *XIII. Geleneksel Turizm Paneli*, İstanbul.
- Zeppel, H., & Hall, C. M. (1991). Selling art and history: Cultural heritage and tourism. *Journal of Tourism Studies*, 2(1), 29-45.